

"חנוך לנער על פי דרכו"

מבט חינוכי על רצף הסיפורים בראש מסכת פסחים העוסקים בלשון נקייה

בדף ג, ב של מסכת פסחים (שאנו מסיימים עתה בדף היומי) עוסקת הגמרא בעניין חשיבות השימוש בלשון נקייה. לאחר שהגמרא מסיקה כי אין להשתמש בלשון מגונה אלא יש לברור לשון נקייה, מובאים שלושה סיפורים רצופים בעלי מכנה משותף ומבנה זהה¹, שבהם מסופר על אנשים המביעים את דעתם בעניין מסויים, חלקם משתמשים בלשון נקייה וחלקם בלשון שאינה נקייה, ולדבריהם מוצגת התייחסות מצד הסמכות הגבוהה מהם.

הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דרב, חד אמר שויתנין האי שמעתא כדבר אחר מסנקן, וחד אמר שויתנין האי שמעתא כגדי מסנקן, ולא אישתעי רב בהדי דהאיך. הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דהלל וחד מינייהו רבן יוחנן בן זכאי, ואמרי לה קמיה דרבי וחד מינייהו רבי יוחנן, חד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה, וחד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ומוסקין בטומאה, אמר מובטח אני בזה שמורה הוראה בישראל, ולא היה ימים מועטים עד שהורה הוראה בישראל. הנהו תלתא כהני, חד אמר להו הגיעני כפול, וחד אמר הגיעני כזית, וחד אמר הגיעני כזנב הלטאה, בדקו אחרי ומצאו בו שמץ פסול.

בסיפור הראשון מסופר על שני תלמידים שישבו לפני רב ודיברו על כך שהסוגייה שלמדו הייתה קשה, אולם כל אחד מהם תיאר את קושי הסוגייה בצורה שונה. התלמיד הראשון השתמש בלשון שאינה נקייה, ואמר שהסוגייה הפכה אותו להיות עייף² כחזיר³. מעבר לכך שהחזיר הינו בעל חיים שאינו כשר למאכל, הוא מסמל

1 לניתוח הסיפורים ראו למשל במאמרו של הרב יהודה שביב "חנוך והוראה במסכת פסחים", 'המעין' ניסן תשס"ג (מג, ג) עמ' 58-68. הרב שביב מציג שבעה עשר סעיפים בענייני חינוך מתוך מסכת פסחים, ובסעיף ד (עמ' 60-61) התייחס לסוגיה זו, אך למד ממנה עניין חינוכי אחר.

2 כך מוסבר הפועל "מסנקן" על פי פירוש רש"י. רבינו חננאל על אתר ובערוך בערך "סנק" פירשו אחרת, ובדרכו של הערוך תירגם הרב ע"צ מלמד במילונו וכתרגומו תירגמו גם בפרוייקט הלסקיקון הארמי המקיף - <http://cal.huc.edu>. סוקולוף לא תירגם מילה זו במילונו כיוון שלדעתו מקור המילה הוא בעברית, ואינה ארמית. ראוי להעיר כי בכת"י אנלאו 271 הפירוש מובא כחלק מהנוסח: "כי גדי מסנקי [פי' גדי ממולא ביצים ותבלים]".

3 בסוגייה נכתב "כדבר אחר" - כינוי החזיר בלשון נקייה בספרות חז"ל. ראו בפירוש רבינו חננאל על אתר.

ביהדות דבר משוקץ ומתועב⁴, וזו לשון שאינה נקייה. לעומתו התלמיד השני השתמש בלשון נקייה, ואמר שהסוגייה הפכה אותו להיות עייף כגדי - בעל חיים כשר, עדין וטהור. בסיפור השני מסופר על שני תלמידים ששאלו שאלה זהה בדיני טומאה וטהרה. הראשון שאל בלשון נקייה "מפני מה אין מוסקין בטהרה", ואילו השני שאל: "מפני מה מוסקין בטומאה". בסיפור השלישי מסופר על שלושה כהנים שתיארו את הכמות הקטנה שקיבלו מלחם הפנים, וכל אחד מהם המחיש לחבריו את הכמות על ידי משל. שני הכהנים הראשונים השתמשו במשל בשפה נקייה, אחד אמר "הגיעני כפול" והשני אמר "הגיעני כזית", לעומתם הכהן השלישי השתמש בשפה שאינה נקייה: "הגיעני כזנב הלטאה"⁵.

והנה מתברר שההתייחסות לאמירות מצד הרב שונה בכל אחד מהסיפורים. בסיפור הראשון תגובת רב היא: "ולא אישתעי רב בהדי דהאיך", רב החליט להתעלם מאותו תלמיד. ניתן לפרש התעלמות זו בחומרא כניתוק מגע מוחלט, כנידוי⁶, אולם יתכן שמדובר כאן על "פעמים שאתה מתעלם"⁷ כמו בדיני אבידה, והכוונה שרב התעלם מהסיפור, עשה עצמו כאינו יודע. בסיפור השני הרב⁸ אמר: "מובטח אני בזה שמורה הוראה בישראל". הרב בחר להתעלם מדבריו הבוטלים של התלמיד השני ולשבח את התלמיד הראשון על ידי שצפה את עתידו הטוב של השומר על לשון נקייה⁹. דרך התבטאותו מעידה על היותו תלמיד חכם שאינו רק ידען - אלא גם בעל מידות¹⁰.

4 ראו לדוגמא קידושין מט, ב: "עשרה קבי נגעים ירדו לעולם תשעה נטלו חזירים ואחד נטלו כל העולם כולו". עוד על המעמד הנחות והשפל הניתן לחזיר במקורותינו ראה מ"ש מ' דור, החי בימי המקרא המשנה והתלמוד, תל אביב תשנ"ז, עמ' 48-49; פליקס י', חי וצומח בתורה, ירושלים תשמ"ד, עמ' 36; פרויס י', הרפואה במקרא ובתלמוד, ירושלים תשע"ג, עמ' 828.

5 ראו חגיגה דף יא, א, שם לדעת ר' יוסי ב"ר יהודה זנב לטאה הינו השיעור המינימלי לטומאה.

6 כך למשל ביאר המהרי"ק (שורש קסט) שאף גרס בגמרא שרב לא דיבר עימו **תלתין יומי** (סתם נידוי לשלושים יום), אם כי, בתשעה עדי נוסח (דפוס וילנא, דפוס ונציה ר"פ-רפ"ג ועוד שבעה כת"י המוצגים באתר "הכי גרסינן" - <https://bavli.genizah.org/ResultPages/Difference>) לא מצאנו עדות לגירסה זו.

7 בהלכות אבידה ישנם מקרים חריגים בהם אנשים מסויימים רשאים ולעיתים אף מצווים להתעלם מהאבידה ולא להרימה. ראו בבא מציעא ל, א; רמב"ם, נזיקין, גולה ואבדה, פי"א, הי"ג וְהִי"ח; שולחן ערוך חו"מ סי' רסג.

8 לפנינו, בדפוס וילנא, חלוקות הדעות בעניין זהות התנא לפניו ישבו התלמידים - הלל או רבי. במספר כת"י ודפוסים (ונציה ר"פ-רפ"ג; מינכן 95; אנלאו 271; וטיקן 109; Bologna, AS: Fr. b; ebr. 53; Oxford: Heb. d. 45/68-69) הנוסח הוא: קמיה דר' במקום קמיה דרבי. בכת"י אנלאו 271 הנוסח הוא קמיה דהלל הזקן במקום קמיה דהלל.

9 ראו בפירוש רבינו חננאל על אתר.

10 אומנם בגליון המהרש"א על אתר מצויין כי לא ברור כלפי מי מכוונת אמירתו של הרב "מובטח

להבדיל מהסיפור הראשון בו נידו או התעלמו מהתלמיד שהשתמש בלשון שאינה נקייה, ולהבדיל מן הסיפור השני בו עודדו את התלמיד שהשתמש בלשון נקייה, בסיפור השלישי התעלמו מהכהנים ששמרו על לשונם ודיברו בלשון נקייה, והתמקדו בהתבטאותו הבוטה של השלישי: "בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול". לא יושם כאן הכלל "פעמים שאתה מתעלם", אדרבה, הקפידו להתייחס למעשיו ולפעול בהתאם להם.

אין אנו יודעים מה גרם לתגובות השונות למקרים הדומים. יתכן שבסיפור הראשון התלמיד היה בעל פגם מוסרי גדול ומשום כך רב נידה אותו, או להיפך הוא היה תלמיד צעיר ולכן הרב התעלם מדבריו. אולי בגלל שדיבר דברי גנאי על עצמו לא היה ראוי ליחס מכבד. אולי התלמיד שישב לפני הרב בסיפור השני רק התחיל לתקן את מידותיו, משום כך לא רצה הרב לגעור בו אלא רק עודד את חברו. שמא בסיפור השלישי הקפידו עם הכהן שהמשיל משל שאינו ראוי, כיוון שעם הכהנים צריך להקפיד יותר בהיותם משרתי עליון. יתכנו הסברים שונים. אולם ברור שהתגובות הותאמו לזמן, למקום ולמצב הנתון של כל אחד מהמשתתפים.

דומה שרצף שלושת הסיפורים העוסקים בעניין חשיבות השימוש בלשון נקייה מזמין אותנו לשים לב גם לעניין התגובות השונות למעשה זהה¹¹. התגובה של המחנך צריכה להשתנות בהתאם למתחנך ולמצבו, לזמן ולמקום. בחינוך, אין, ולא יכולה להיות, דרך אחת לתגובה. יתכן שזהו המסר המשמעותי הנלמד מרצף הסיפורים העוסקים בחשיבות הלשון הנקייה¹².

אני בזה שמורה הוראה בישראל. הר"ן ציין בשם התוספות כי אפשר לומר שאמירה זו מכוונת דווקא על התלמיד השני שנקט בלשון קצרה אע"פ שלא הייתה לשון נקייה, אולם, הר"ן עצמו אומר על דבריהם: "ואין נראה". הרב החיד"א בפירושו "בן יהודע" על אתר עמד על הקשר בין שימוש בלשון נקייה להבטחה שיהיה מורה הוראה. ראו עוד במאמר מאת ע' מאיר "מובטח אני בזה שמורה הוראה בישראל", עלי שיח 15-16 (תשמ"ב) עמ' 224-236. להיבטים נוספים ראו בגר"א ובחידושי הרש"ש על אתר.

11 גם אם נפרש כמהר"ק שתגובות רב הייתה נידי, עקרון התגובה השונה נשמר.

12 [יתכן שהשוני בתגובות נובע גם מהדמות השונה של הרב ודרכו החינוכית השונה. ואכמ"ל. הערת העורך י"ק.]